

Landet som icke är: Ryssland under Putin

av Kristian Gerner

Resumé

The Russian Federation is a state without politics. It is a security service that has a country. President Putin is an autocrat with his own imaginary world. His worldview is sprung from the so-called Russian idea. It is that Russia has a special imperial mission. Putin's institutionalization of the Russian idea is the foundation *Russkij Mir*, "The Russian World" (2007). Its mission is "to promote understanding and peace in the world by supporting, promoting and encouraging the appreciation of the Russian language, Russian heritage and Russian culture". The project is universal. It aims at Russian hegemony in Europe. Putin has declared that Ukraine is part of the Russian world and does not exist in its own right. After the present war was started, a member of Putin's entourage, Dmitry Trenin, declared that Ukraine's future will be dictated by the actual developments on the battlefield. A civilized Russia state will have to survive in the Russian diaspora.

TRE PARADIGM FÖR Ryssland:

1. Den 27 maj år 1973 tog militären i en kupp makten i Uruguay. År av terror följde. Människor lämnade i massor landet. Den svenske journalisten Dick Emanuelsson besökte landet under militärdiktaturens tid. Fyra årtionden senare skrev han i sin blogg: "När jag besökte Uruguay för första gången 1980, hade landet förvandlats till det land i Latinamerika med flest gamlingar. "Siste man släcker ljuset när han lämnar flygplatsen", skämtade uruguayanerna.¹
2. I sin klassiska analys i *Exit, Voice and Loyalty* av hur människor reagerar när organisationer, företag eller stater inte klarar sina uppgifter pekade Albert O Hirschman på tre alternativ för de berörda människorna.² Mycket förenklat kan man sammanfatta Hirschmans tes således: Det första alternativet är att lämna staten, det andra att protestera och försöka få till stånd ändring och det tredje att vara tyst och gilla läget. I det första alternativet räddar individen sitt eget skinn och lämnar staten åt sitt öde, i det andra kan resultatet bli mobilisering mot missförhållandena och förändring av staten. I det tredje alternativet blir resultatet fortsatt förfall och stagnation. Hirschmans teori kan tillämpas på en värdering av tillståndet i Ryska Federationen under Vladimir Putin. Vi återkommer till det.
3. Tidskriftens redaktör har bett mig att skriva om "det ryska sättet att tänka/rysk logik". Det ryska sättet att tänka har självklart varit ett tema för alla som skriver om rysk historia. Putins anfallskrig mot Ukraina har gjort idékomplexet rykande och skrämmande aktuellt.

Bengt Jangfeldt har i boken *Vi och dom* redovisat och analyserat den idéhistoriska bakgrunden till föreställningsvärlden om Ryssland som idé.³ Författaren skildrar mottagandet och tolkningen i Ryssland av barockens, upplysningens och romantikens idévärld samt 1800-talsideologierna liberalism och socialism från Peter den store i början av 1700-talet fram till Putins be-
 fästande av självhärskardömet under de senaste åren. Imperietanken framstår som ett genomgående tema i ”det ryska sättet att tänka”. Ryska historiker redovisar sin inställning till Rysslands förste imperator med att skriva antingen Peter den store eller Peter I. Det förra antyder en positiv, det andra en kritisk eller negativ värdering av Peters verk.

I denna essä väljer jag att med hänvisning till några ryska intellektuella artiklar i tidningen *Novaja Gazeta* anlägga ett politiskt perspektiv på Ryssland av idag med anknytning till det idéhistoriska ryska sammanhang som Putin har aktualiserat. Särskilt gäller det föreställningar bakom Putins imperieideologi och tes om den (särskilda) ”Ryska världen” (Russkij mir). *Novaja Gazetas* chefredaktör Dmitrij Muratov fick Nobels fredspris år 2012. År 2022 förbjöds tidningen att ges ut. Den lever vidare som nättidning med redaktionen i Lettlands huvudstad Riga.

Ryska motpoler

Den 24 februari 2022 anföll Ryssland Ukraina. Det var en upptrappning av det anfalls-
 krig som Ryssland inledde med invasionen av Krim i februari 2014 och annekteringen av halvön den 18 mars 2014. Delar av de ukrainska regionerna Donetsk och Luhansk ockuperades vid samma tid av ryska styrkor. Där pågick stridshandlingar hela tiden fram till det ryska storanfallet på Ukraina i februari 2022. Den 30 september 2022 förklarade

Ryssland dessa två områden jämte Cherson vid Svarta havet och Zaporizjzja vid Dnjepr som ryska. Rysslands president Vladimir Putin undertecknade den 5 oktober ett avtal som formellt innebar att de fyra ukrainska regionerna annekteras av Ryssland. Det var helt illegalt. Annekteringen skedde utan att Ryssland hade militär kontroll av hela regionerna.

Allt vad Ryssland gjorde mot Ukraina åren 2014–2022 var ett brott mot internationell rätt och en kränkning av FN-stadgan. Det permanentade den ofred i Europa som Ryssland hade åstadkommit genom annekteringen av Krim 2014. Hundra år efter utbrottet av första världskriget avslutades den andra mellankrigstiden i Europas nyaste historia. Det finns skäl att framhålla att Rysslands krigföring i Ukraina 2022 utmärktes inte bara av hänsynslös artilleri- och raketbeskjutning av flera städer med stor förstörelse av bostäder, skolor och sjukhus utan även av mord på enskilda människor och plundring av hem.

På Segerdagen den 9 maj 2022 publicerade den ryska journalisten och juristen Leonid Nikitinskij i *Novaja Gazeta* en artikel med rubriken ”Den’ pobedy Kremlja nad Rossiej”, ordagrant ”Dagen för Kremles seger över Ryssland”.⁴

På ryska är rubriken mera slagkraftig än på svenska. Den inleds med frasen ”Den’ Pobedy”, ”Segerdagen”. Det är namnet på den absolut viktigaste märkesdagen i Putins Ryssland, högtidlighållandet varje år av Nazitysklands kapitulation 1945. Den ryske skribenten jämställde vad han kallade Kremles seger över Ryssland med Sovjetunionens historiska seger över Nazityskland. Det framgår av argumentationen att parafraseringen förvisso inte ville påstå att segern över Nazityskland inte var av godo!

Den semantiska poängen i Nikitinskijs rubriksättning är omkastningen av rollerna.

1945 besegrade Sovjetunionen Nazityskland. År 2022 besegrade Putinregimen Ryssland. En tragisk tolkning av Nikitinskij rubrik är att nazismen år 2022 stod som segrare över Ryssland. President Putin återopade som motivet för kriget mot Ukraina att Ryssland skulle göra slut på nazismen, men den hämingslösa ryska krigföringen mot civilbefolkningen i Ukraina fick Ryska Federationen att framstå som en ny upplaga av Nazityskland. Eftersom Putin anknöt till Sovjetunionens seger år 1945 frammanade han bilden av att Ryska Federationen var den nutida framträdelseformen för Sovjetunionen. Nikitinskij antyder att Putins stat var en nutida framträdelseform även av Nazityskland.

Nikitinskij menar att ”händelserna i Kiev”, det vill säga de ryska militära attackerna på Ukrainas huvudstad våren 2022 och den ryska invasionen av landet, hade ställt mänskligheten inför en ny upplaga av den fråga som den tyske filosofen Theodor Adorno ställde sjuttio år tidigare: ”Kan man skriva poesi efter Auschwitz?”. Nikitinskij antydde att en rättslig uppgörelse måste ske med de ryska krigsherrarna idag. Han betonade att det var den fråga som Adorno ställde som är viktig, inte svaret i sig. Nikitinskij anger varför Adornos fråga idag är aktuell för ryssarna:

Chocken som mänskligheten nu upplever, efter att ha sett bilder av förstörda städer och dödade fredliga invånare i Ukraina, är fortfarande starkast i Ryssland: för dem som inte deltog i detta och ännu idag inte ens kunnat föreställa sig något sådant. Detta har inte utomjordingar, inte homunculi från provrör åstadkommit, utan ”våra pojkar”, som vi har bött grannar med i många år och som verkade tala samma språk. Men vi träffade inte varandra och kände faktiskt inte varandra. Varifrån kom denna stam och vem har uppfostrat den? Hur stort är vårt ansvar för vad de har gjort?

Putins krigsmål och ”Den ryska världen”

Den ryske medlemmen av Rysslands internationella råd, före ledamoten av KKrVA Dmitrij Trenin (han utslöts i oktober 2022) lade ut texten om Putins krigsmål i den engelskspråkiga statliga ryska utrikestevekanalen RT den 8 september 2022. Han slog fast att Putin hade lyft fram grundproblemet med den speciella operationen mot Ukraina:

[...] the fundamental problem that Putin has highlighted is Russia having to live side-by-side with a state that will constantly seek revenge and will be used by the United States, which arms and directs it, in its effort to threaten and weaken Russia. This is the main reason behind the argument for taking over the entire territory of Ukraine to the Polish border. However, integrating central and western Ukraine into Russia would be exceedingly difficult, while trying to build a Ukrainian buffer state controlled by Russia would be a major drain on resources, as well as a constant headache. No wonder that some in Moscow would not mind if Poland were to absorb western Ukraine within some form of a common political entity which, Russia’s foreign intelligence claims, is being surreptitiously created.

Ukraine’s future will not be dictated, of course, by someone’s wishes, but by the actual developments on the battlefield. Fighting there will continue for some time, and the final outcome is not in sight. Even when the active phase of the conflict comes to an end, it is unlikely to be followed up by a peace settlement. For different reasons, each side regards the conflict as existential – and much wider than Ukraine. This means that what Russia aims for has to be won and then held firmly.⁵

Den internationella rätten och FN-stadgan handlar om relationen mellan stater. Dmitrij

Trenin visar att det ryska kriget mot Ukraina handlar om maktutövning av en regim som anser sig stå över lag och rätt: "Ukrainas framtid avgörs ... på slagfältet". Nominellt är Ryska Federationen förvisso en stat. Reellt är den inte en stat i vanlig mening. Ryska Federationen är en säkerhetstjänst som har ett land.

Statsvetaren Vladimir Pastuchov, bördig från Kiev och med en vetenskaplig karriär i Ryssland men sedan många år verksam vid University College London skrev i oktober 2012 en artikel om ett Ryssland på gränsen till nervsammanbrott.⁶ Han påminde om en skrift med titeln "Projektet Ryssland" som år 2005 delades ut till medarbetare i säkerhetstjänsten, utrikesministeriet och statsförvaltningen. Budskapet var att demokrati var det största hotet mot Rysslands säkerhet och att västvärlden var statens naturliga historiska fiende. Detta var bakgrunden till lanseringen av projektet *Russkij Mir* två år senare.

Vladimir Pastuchov hävdade år 2012 att projektet att isolera Ryssland nu faktiskt hade blivit Putinregimens program. Under rubriken till hans artikel löd "Det synes som om Ryssland redan har valt bort Europa". Med en anspelning på ordet fascism kallade Pastuchov Putins ryska statsideologi för Puscism. Det var fråga om en korporativ stat som skyddade sig mot omvärlden bakom sin ridå av exportinkomster från olja och gas.

Att Putins Ryssland var en fascistisk stat framstod år 2022 som uppenbart. Tidskriften *The Economist* redovisade i juli 2022 i en presentation av aktuell forskning om fascismen att detta var ett okontroversiellt påstående. I rapporten "Fascism in Russia" beskrev man hur Putin företrädde en rysk variant av fascismen.⁷ Den ryska offentligheten under Putin genomsyrades av militarism och hatspråk mot omvärlden och våldsamt politiskt förtryck. *The Economist* påpekade att den ryske politikern Boris Nemtsov redan år

2014 hade varnat att Putins aggressiva politik kunde få mycket ödesdigra konsekvenser.

Det ryska imperiet (1721–1917) var te- sen. Sovjetunionen (1922–1991) var antite- sen. Ryska Federationen blev syntesen. Dess statsideologi var den ryska ortodoxin i för- ening med den sovjetiska kommunismen, en rysk variant av fascismen. I *Sovjetunionens skendöd* beskriver jag hur Rysslands presi- dent Putin år 2007 lät inrätta en stiftelse med namnet *Russkij Mir*, "Den ryska världen". Stiftelsens urkund deklarerar:

Ordet inspirerar och definierar uppdraget. Det är att främja förståelse och fred i vär- lden genom att stödja, främja och uppmuntra uppskattningen av det ryska språket, det ryska arvet och den ryska kulturen.

Den oreflekterade ordagranna översättningen av frasen *Russkij Mir* till "Den ryska världen" ger intrycket att det är fråga om ett nationellt "ryskt" projekt. Det är emellertid till sin tendens universellt. Det syftar till rysk hegemoni. Den ryska historikern Tamara Eidelman, som enligt egen utsago själv anstränger sig att ge ett mångsidigt perspektiv på rysk och ukrainsk historia i sin undervisning, har understrukit att Putins projekt hör hemma i den imperialistiska tanketraditionen:

Jag tror att det finns en grupp människor runt honom som skriver talen för honom, inspirerade av den "ryska världens" ideo- logi. Denna ideologi har sina rötter i impe- rialistiska idéer i sin värsta form.⁸

Den ryske journalisten Maksim Jusin kri- tiserade den 30 september 2022 i rysk TV Putins annektering av de ukrainska provin- serna med orden: "Det är mycket svårt att argumentera med drömmare som lever i sin egen värld".⁹

President Putin identifierar Ryska Federa- tionen med både det gamla ryska imperiet och Sovjetunionen. Han hävdade före inva-

sionen att Ukraina inte är en riktig stat utan historiskt är en del av Ryssland i likhet med Krim, som Ryska Federationen införlivade med militärt våld år 2014. Samtidigt tog man militär kontroll över delar av de ukrainska gränsdistrikten Luhansk och Donetsk. År 2022 var krigsmålet, som Trenin har klarlagt, att beröva Ukraina dess suveränitet och med Ryssland införliva ytterligare områden med våld.

Putins historiekunskaper är skrall, påpekar Tamara Eidelman:

Han gör sådana misstag att en skolpojke måste rätta honom. Han blandar ihop Stora nordiska kriget (1700–1721) med Sjuårskriget (1756–1763). Det är minus två /i betyg!.¹⁰

Sitt sätt att hantera historien exemplifierade Putin i ett tal den 9 juni 2022, på 350-årsdagen av Peter den I:s födelse. Han förklarade att hans föregångare ”återtog” ryskt land från Sverige. Putin själv gjorde idag samma sak med Ukraina:

Peter den store förde det Stora nordiska kriget i 21 år. Det kan se ut som att han var i krig med Sverige, han tog något från dem. Han tog ingenting från dem, han återtog (det som var Rysslands).

Putin tillade:

Det föll tydligen också på oss att ta tillbaka (det som är Rysslands) och stärka (landet). Och om vi utgår från att dessa grundläggande värderingar utgör grunden för vår existens kommer vi säkert att lyckas lösa de uppgifter som vi står inför.¹¹

Putin förstår uppenbarligen inte att dagens internationellt erkända stater är resultatet av en lång historia. Gränser och namn på stater har skiftat från antiken till idag. Dagens Ukraina är den nutida upplagan av medeltidens stat Rus' med Kiev som huvudstad.

Namnet Ukraina började användas under 1800-talet av intellektuella som upplevde att den lokala kulturen undertrycktes i det ryska imperiet. Där erkändes inte ukrainska som ett språk. Den stat som utropades efter revolutionen i Ryssland år 1917 kallade sig Ukraina.

Från och med franska revolutionen och i tecknet av romantiken och liberalismen under 1800-talet har the ”Western invention of the nation-state” bestämt hur historia skrivs.¹² Moderna stater har ”projicerats” bakåt i historien. Historien har skrivits som nationalstaternas historia. Men Ryssland har aldrig varit någon nationalstat. Ryska Federationen är förvisso en stat i formell mening och medlem av FN. Vi talar och skriver om landet som om det vore en stat. Men det är inte en stat i politisk mening.

Ett land som saknar politik

Ryssland/Sovjetunionen/Ryssland var ett land som saknade politik. Undantaget är endast perioderna 1906–1917 och 1989–1993. Revolutionen 1905 efter nederlaget i kriget mot Japan medförde att tsaren tvingades inrätta ett parlament, duman. Denna politiskt valda folkförsamling försvann 1917 när bolsjevikerna tog makten genom sin kupp, ”Oktoberrevolutionen”. 1989 Inrättade Gorbatsjov Folkdeputerades kongress, en politiskt vald folkförsamling som utsåg ledamöterna i parlamentet Högsta Sovjet. Efter Sovjetunionens upplösning var Högsta Sovjet Ryska Federationens parlament. Det upplöstes med våld av president Jeltsin den 4 oktober 1993. Vad detta betydde uttrycktes tjugo år senare väl av Örjan Berner, vid tiden Sveriges ambassadör i Moskva:

Det var presidenten själv som för exakt tjugo år sedan gav order om anfallet mot ”Vita huset”, det ryska parlamentet i Moskva. Det var då den tidigare reforma-

torn började förvandlas till en självhärskare i tsaristisk tradition. [...] Det viktiga för Jeltsin var emellertid att han i en samtidig folkomröstning fick igenom en ny konstitution. Denna gav ökad makt åt presidenten, parlamentets roll minskade drastiskt och ett system skapades för ett auktoritärt styre. Detta ärvde och utvecklade senare Vladimir Putin.¹³

Som president befäste Vladimir Putin enväldet. Förvisso hade Ryska Federationen val till både posten som president och till den дума som inrättades 1993. Men valen var inte fria. De utformades som rituella hyllningar till Vladimir Putin och hans ”parti” Enade Ryssland.

När Putin år 2008 avgick som president, efter att ha sett till att hans premiärminister Dmitrij Medvedev blev efterträdare, ville jag tro att Ryssland skulle kunna förvandlas på ett sätt som påminde om utvecklingen under Gorbatsjov ett kvartssekel tidigare. Jag ville hoppas att Putin inte oåterkalleligt hade vridit klockan tillbaka. Jag gav uttryck för önsketänkande om Rysslands framtid.¹⁴ Jag återger nedan som en maning till eftertanke – ”eftertankens kränka blekhet” bör tjäna som en uppfordran att se nyktert på Ryssland av idag! – denna kvarleva från en epok som definitivt upphörde den 24 februari 2022.

”Putins testamente”. Så annonserade på förhand medierna president Putins tal till statsrådet i Ryssland den 8 februari. Talet var en akt av självberöm. Putin skänkte en gåva till efterträdaren. Han hade åtta år tidigare övertagit ett fattighus. Krigsmakten var demoraliserad, den statliga byråkratin ineffektiv, näringslivet kontrollerades av oligarker och kriminella, jordbruket befann sig i ett katastrofalt tillstånd. Nu överlämnade han en stabil stat med en hastigt växande BNP till sin efterträdare.

Putin slog fast att han hade gjort slut på separatism och terrorism. Syftningen var på

det andra Tjetjenienkriget, som Putin inledde när han var premiärminister hösten 1999 och som nu hade resulterat i triumf för centralmakten. Den ryska befolkningens inkomster hade höjts och pensionerna förbättrats. Oligarkernas grepp om landets ekonomi hade brutits. Statsföretagen kontrollerade nu de viktigaste industrierna.

Putin frammanade bilden av sig själv som den store krigsledaren och rikshushållaren. På en tv-sänd fyra och en halv timmar lång presskonferens fem dagar efter avskedstalet, den 13 februari, inskräppte han hur nöjd han var med sina åtta år som Rysslands president. Han hade outtröttligt jobbat som en galärslav från bittida till sent och var lycklig över det han utträttat. Han försäkrade att han lojalt skulle tjäna den nye presidenten som premiärminister.

Då kommunistpartiet styrde Ryssland – i Sovjetunionen – valdes inte ledarna. De utsågs av de närmaste kamraterna i politbyrån. Men vart femte år rapporterade generalsekreteraren om de gångna årens framgångar, till bruset av stormande applåder. Efter skrytet kom alltid ett ”emellertid” och en uppräkningslista av vad som måste göras för att landet inte skulle halka efter västvärlden. Putins testamente följde denna modell. Det var ett sovjetiskt tal.

Inte bara till formen utan även till innehållet motsvarar Putins testamente de tal som sovjetledarna från Brezjnev till Gorbatsjov höll. Det sovjetiska mantrat att det var nödvändigt att övergå från ”extensiv” till ”intensiv” ekonomisk tillväxt upprepades i sak av Putin. Ryssland måste nu upphöra att bygga på export av energiråvaror och istället satsa på utvecklingen av ny teknologi, innovationer:

Det viktigaste är att satsa på den mänskliga faktorn, att på ett effektivt sätt använda människornas kunskaper och kompetens,

ständigt förbättra teknologin, de ekonomiska resultaten och hela samhällslivet.

Putin förklarade att den låga produktiviteten och den låga medellivslängden var Rysslands största problem. Men enligt Putins plan ska alla dessa svårigheter vara övervunna år 2020. Då ska det ryska näringslivet vara fyrfalt effektivare än idag, medellivslängden vara 75 år och 60 procent av ryssarna höra till medelklassen. Men för att Ryssland ska kunna bli ett av de behagligaste länderna i världen att leva i måste hälsovården och utbildningen förbättras radikalt. Därför måste skatterna sänkas, så att näringslivet och vanliga medborgare kunde finansiera hälsovård, utbildning och pensioner. Den statliga byråkratin, som sysselsätter en tredjedel av befolkningen, måste bantas och många statliga myndigheter privatiseras.

Putins testamente smyckades av blomsterspråk men gav ändå en dyster bild av tillståndet i Ryssland. Putin har spelat en roll som påminner om den som den gamle KGB-chefen Andropov hade som generalsekretäre: han beredde vägen för Gorbatjov och dennes reformer. Frågan är om Dmitrij Medvedev är mannen att återuppta och fullborda Gorbatjovs i förtid avbrutna och i många ryssars ögon misslyckade reformpolitik.

Så långt min artikel från år 2008. Jag fick helt fel i min förmodan att Medvedev som president skulle kunna bli en motsvarighet till Gorbatjov. Medvedevs fyra år som innehavare av statens högsta ämbete innebar att det var Putin, premiärministern, som i praktiken styrde Ryska Federationen. Denne återkom år 2012 som president och stärkte successivt självhärskardömet. Vid tiden för anfallskriget mot Ukraina år 2022 påminde tillståndet i Ryska Federationen starkt om de förhållanden som enligt Putins tal

år 2008 hade rätt innan Jeltsin överförde makten till Putin:

Krigsmakten var demoraliserad, den statliga byråkratin ineffektiv, näringslivet kontrollerades av oligarker och kriminella.

Så var det år 2000. Och så var det år 2022.

Tsar Ivan den förskräcklige inrättade år 1565 ett livgarde kallat opritjnina. Det var den första organiserade säkerhetstjänsten i Ryssland. Det härskade genom terror. Per-Arne Bodin har påpekat hur framstående ryska författare under de första åren av Putins styre frammanade bilden av Ivan den förskräckliges säkerhetspolis som en föregångare till Putins säkerhetstjänst FSB. Bodin beskriver hur Vladimir Sorokin i romanen *I det heliga Rysslands tjänst* (2006), Tatjana Tolstaja i romanen *Därv* (2001) och Dmitrij Prigov i flera dikter

använder sig av Ivan den förskräcklige som en odiös och central gestalt i den ryska historien. Alla tre ser på honom med förskräckelse, en förskräckelse som har med hans återupprättelse bland de nya ryska imperiebyggarna att göra.¹⁵

De ryska författarnas jämförelse mellan Ivan den förskräckliges och Putin säkerhetstjänst blev fullständigt adekvat när Putin år 2016 inrättade ett nationalgarde, Rosgvardija. Det står direkt under presidenten och har uppgifterna att bekämpa terrorism, upprätthålla och vid behov återupprätta allmän ordning och säkerhet och säkerställa Ryska Federationens territoriella integritet. Den amerikanske Journalisten Brian Whitmore kallade Rosgvardija för ”de nya opritjniki”. Putins säkerhetsgarde har karaktäriserats som ett återupplivande av Josef Stalins NKVD.¹⁶ Den ryska journalisten Anna Arutunyan skrev om ”den nya opritjninan”.¹⁷

Att Ryssland inte är en stat i ordets egentliga mening eftersom landet saknar politisk

struktur är emellertid bara halva sanningen. Det andra problemet är att Rysslands historia handlar om härskare som har kontrollerat befolkningen på ett landområde där denna befolkning inte har utgjort ett samhälle.

Imperium, inte nationalstat

I en recension år 2003 av den brittiske historikern Geoffrey Hoskings standardverk om rysk historia¹⁸ fick jag anledning att redan då sätta in utvecklingen under Putin i ett djupperspektiv på det ryska imperiets och Sovjetunionens historia.¹⁹ Jag återger en del av min text och framhåller det som idag framstår som poängen i recensionsartikeln, att Ryssland inte har blivit ett medborgarsamhälle.

Hoskings tes är att nationsbildningen för ryssarnas del har stått tillbaka för imperiet. Han berättar sin historia med utvecklingstanken och den europeiska civilisationen som självklara storheter. Han ansluter sig till den teleologiska tradition som dominerat europeisk historieskrivning sedan renässansen. Historiens mål är att frambringa en harmonisk stat där det etniska och det demokratiska (av demos, folket som aktör) förenas. Paradigmet är ”the Western invention of the nation-state”. Vår felsyn är att se Ryssland som en stat. Men, som Bengt Jangfeldt har visat, Ryssland är bara en idé om imperiet.

Hosking gör en episk skildring av det ryska imperiets historia från början under Ivan den förskräcklige till slutet under Nikolaj II. Hans analys av centralfiguren i det ryska imperiebygget, Peter I, är också central för bokens tes. Hosking menar att det från och med Peter fanns två ryska världar, Peters och aristokratins dynamiska Västeuropa, och folkets – böndernas – stillastående ortodoxa värld. Berättelsen är strukturerad utifrån motsättningen mellan den ortodoxa nationella myten och den kosmopolitiska,

imperiala välordnade polisstaten. Genom ingående analyser av två säregna institutioner i den ryska moderniseringshistorien, armén och intelligentsian, kan Hosking skapa förståelse för varför kraftfältet kom att se ut som det gjorde när den gamla regimen bröt samman under den tyska krigsmaktens tryck år 1917.

Det som Hosking med rätta framhåller som centrala aktörskategorier i den ryska revolutionen år 1917 ger ett tänkvärt perspektiv på utvecklingen av det ryska anfallskriget mot Ukraina år 2002. Jag återkommer till det.

Vi har lärt oss att rabbla ramsan ”bonde-, arbetar- och soldatsovjetererna och bolsjevikpartiet gjorde revolutionen”. Men innebörden har större poänger än vad man först tänker på. Det visar Hosking. Soldaterna var inte vare sig vilka värnpliktiga som helst eller legosoldater. De utgjorde en särskild social kategori, som inom ramen för sin decenielånga tjänst både tvingats och lärt sig att organisera ett helt samhälle, en parallell till den by- och arbetsgemenskap som bönderna levde. När nederlagen kom 1916–1917 var soldaterna inte bara en klass i sig, utan en klass för sig, det vill säga en aktörskategori. Intelligentsians sekellånga framväxt och etablering hade utmynnat i att det vid tiden för statsmaktens sammanbrott fanns ytterligare en kategori som blivit en klass för sig. Bolsjevikerna var förvisso extrema, men 1917 betraktades de både av andra och av sig själva som del av en gemenskap.

Ytterst var både soldaterna och intelligentsian resultatet av Peter I:s reformpolitik. Sett ur ryskortodox synvinkel var revolutionen Nemesis. Med Sovjetprojektet fullbordades Peters angrepp på det ortodoxa ryska samhället. Det var inte för inte som Stalin lät porträttera Peter som sin föregångare.

Geoffrey Hosking slutar med att påstå att ”ryssarna befinner sig i dag närmare till

att bli en nation än de någonsin har gjort tidigare”. Det som återstår är att bestämma statens gränser, vilka som ska tillhöra nationen, och hur folket ska bli delaktigt i styret.

När jag skriver dessa rader i oktober år 2022 måste jag konstatera att Geoffrey Hoskings optimistiska utsaga är långt ifrån att kunna besannas. Ryssland är inte tillbaka vid tiden för Peter den store. Putins rike är tillbaka vid Ivan den förskräckliges tid. Det finns inte någon klass för sig, någon samhällskraft som kan utmana makten.

Exit: ”Siste man släcker ljuset”

Det som skulle vara Rysslands framtid, den utbildade och företagsamma medelklassen, lämnade redan före krigsutbrottet den 24 februari 2022 i skaror Ryssland. Efter krigsutbrottet lämnade hundratusentals. Den 4 oktober skrev Nikolaj Mokrousov i *Novaja Gazeta* under rubriken ”Ju längre bort från Rysslands gräns, desto säkrare för alla” om de horder av ryssar som flytt till Kazakstan:

Hela den intellektuella, företagsamma klassen i Ryssland, hungrig på liv och sanning, håller på att upplösas bokstavligen inför våra ögon.²⁰

Motsvarande scener utspelades i andra länder som tog emot flyktande ryssar: grannstater som Georgien, Armenien och Turkiet, men även Tyskland.

Maktvertikalen, säkerhetstjänsten, en polis som har en stat. Inget demos, inget ethos, bara en röra. Stora oredan är Rysslands kännemärke än idag. Putin har krossat alla försök till voice. Hundratusentals i den kreativa och företagsamma medelklassen har tvingats välja exit. Många av dessa människor är eller blir framgångsrika medborgare i Europa och Nordamerika. Majoriteten av undersåtarna har förblivit lojala mot Putin och nöjer sig med att, bokstavligen, odla sin

kål på den lilla täppan med hänvisning till det gama talesättet bland soldaterna ”Sjtji i kasja, pisjtja nasja”, ”kålsoppa och gröt är vår föda.” Allt detta bådalar mycket illa för Ryssland.

Det ryska sättet att tänka, den tyska logiken har idag två poler. Den ena är imperieideologin, att erövra mark, kriga till varje pris och döda människor i massor. Den andra är inställningen att man måste lämna Ryssland och skapa en livskraftig diaspora.

Den 1 augusti lämnade i Aleksej Maljutin en redogörelse för hur den ryska ortodoxa kyrkan hade fått alla andra ortodoxa kyrkor emot sig på grund av sitt stöd för den ryska invasionen. Rubriken på artikeln löd: ”Na vere sjapka gorit”, ordagrant ”Trons hatt brinner”.²¹ Rubriken var en parafras på uttrycket ”na vore sjapka gorit”. ”Vor” betyder tjuv. Rubriken syftade på ett ryskt talesätt: på en marknad skedde stölder, men ingen såg tjuven. Man vände sig till en trollkarl: hur skulle man avslöja tjuven? Trollkarlen skrek: ”Titta, hatten brinner på tjuven!” Och alla kunde se hur en man skyndsamt grep sin hatt för att granska den. Sens moralen är att med stödet för Rysslands krig mot Ukraina hade Ryska ortodoxa kyrkan avslöjat sig som redskap för Putin i förintelsekriget mot Ukraina.

Underrubriken till Maljutins artikel löd:

Hur den rysk-ortodoxa kyrkan har kommit i bråk med hela den kristna världen på grund av den ryske patriarken Kirills godkännande av Rysslands agerande i Ukraina.

Patriarken Bartolomeus i Konstantinopel uppmanade Kirill, alias den ryske medborgaren Gundjajev, ”om ett uns av samvete och kristen tro fortfarande lever i honom”, att lämna sin tron, avgå och fördöma Putin. Moskvapatriarkatet hade enligt artikeln inte en enda allierad kvar i Europa. Även det serbiska patriarkatet, som före kriget varit

det mest lojala mot och varit mest beroende av Moskva, anslöt sig till den panortodoxa kampanjen av fördömande av Moskva.

Vladimir Putin och patriarken Kirill har ödelagt den ryska kulturen.

587–537 före vår tideräkning levde judarna i den babylonska fångenskapen. Templet i Jerusalem förstördes. År 70 förstörde romarna templet. Den judiska diasporan inledes. Orden ”nästa år i Jerusalem” reciteras i slutet av sedern, den judiska påskmåltiden. Frasen uttrycker önskan att få fira pesach i Jerusalems tempel och att judarna ska återupprätta sitt rike.

Tankeväckande är emellertid att frasen ”Nästa år i Moskva” i augusti 2022 möter som en mellanrubrik i en artikel i *The Economist*. Den i Ryssland födde israeliske rabbinen Shimon Levin hävdar i artikeln att situationen för ryssarna idag har likhet med judarnas efter förstörelsen av templet.

Judarna hade lyckats bevara sin identitet i diasporan tack vare att de satte intellektuell frihet och böcker högre än land. Levin påminde om detta med anledning av att den ryske journalisten Andrej Babitskij och den ryske författaren Fillip Dziadko båda hävdade att den ryska diasporan nu fick lära sig att leva utan att ha en stat. Diasporans Ryssland var ett virtuellt Ryssland.²²

Exit. ”Siste man släcker ljuset”. När ryssarna i diasporan nästa år firar den ortodoxa påsken och Kristi uppståndelse får de uttrycka sin önskan om Rysslands återuppståndelse som en civiliserad stat genom att citera den i Petersburg födda och uppväxta poeten Edith Södergrans ord: ”Jag längtar till landet som icke är”.

Författaren är professor emeritus och ledamot av KKrVA.

Noter

1. Emanuelsson, Dick: "Reportage Uruguay 1-2, 27 juni 1973: Militärkupp", <https://uruguay-dickema.blogspot.com/2013/07/reportageuruguay-1-2-27-juni.html> 2022-10-07.
2. Hirschman, Albert O: *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*, Harvard University Press, 1970.
3. Jangfeldt, Bengt: *Vi och dom. Bengt Jangfeldt om Ryssland som idé*, Wahlström & Widstrand, 2017.
4. Nikitinskij, Leonid: "Den' pobedy Kremlja nad Rossiej", *Novaja Gazeta*, 2022-05-09, <https://novayagazeta.eu/articles/2022/05/09/den-po-bedy-kremlia-nad-rossiei>.
5. Trenin, Dmitry: "Six months into the conflict, what exactly does Russia hope to achieve in Ukraine?", *The Transnational*, 2022-09-21, <https://transnational.live/2022/09/21/dmitry-trenin-six-months-into-the-conflict-what-exactly-does-russia-hope-to-achieve-in-ukraine/>, (2022-10-07). (Den engelska texten publiceras i fredsforskaren Jan Öbergs organ *The Transnational* den 21 september. Den återges här på det språket på det att inget ska bli oklart i en översättning till svenska).
6. Pastuchov, Vladimir, "Strana na grani nervnogo sryva. Rossija, pochozje, uzje otkazalas ot evropjskogo vybora", *Novaja Gazeta*, 2012-10-19, 2012-11-30, <https://novayagazeta.ru/articles/2012/10/19/51987-strana-na-grani-nervnogo-sryva>, (2022-08-06).
7. "Briefing. Fascism in Russia", *The Economist*, 2022-07-30.
8. Nikita Pegov, "Ja ne vizju izvnutri Rossii zaprosa na jejo rospad". Kak razrusjit imperskost v sebe i v strane. Intervju istorika Tamary Eidelman, *Novaja Gezeta – Baltika*, 2022-10-04. <https://novayagazeta.eu/articles/2022/10/05/ia-ne-viz-hu-iznutri-rossii-zaprosa-na-eio-raspad>, (2022-10-05). (Min översättning från ryska).
9. Sundén, Jesper, "Svidande rysk kritik närmar sig Putin", *Svenska Dagbladet*, 2010-10-07.
10. Op cit, Pegov, Nikita, se not 8.
11. "Putin lyfte Sverige", *Omni*, <https://omni.se/putin-lyfte-sverige-under-peter-den-storehyllning/a/z7pgPq>, (2022-07-30).
12. Dabhoiwala, Fara: "Imperial Delusions", *The New York Review of Books*, LXVIII:11, 2021.
13. Berner, Örjan: "En dyrköpt seger för Boris Jeltsin", *Svenska Dagbladet*, 2013-10-04.
14. Gerner, Kristian: "Sovjet går igen i Putins testamente", *Svenska Dagbladet*, 2008-03-04.
15. Bodin, Per-Arne: "Ivan den förskräcklige och den ryska litteraturens dilemma", *Tvärnsnitt*, 2009:1, s 10-13.
16. Whitmore, Brian: "The New Oprichniki", *The Power Vertical*, RL/RFE, 2017-06-08, <https://www.rferl.org/althe-new-oprichniki/28536410.html>, (2022-10-04).
17. Arutunyan, Anna: "The 'new Oprichnina' and the engineering of souls. The creation of Vladimir Putin's new National Guard has echoes of the darker moments of Russia's history", *ecfr.eu*, 2016-11-04, https://ecfr.eu/articlecommentary_the_new_oprichnina_and_the_engineering_of_souls_7166/, (2022-10-04).
18. Hosking, Geoffrey: *Ryssland. Folk och imperium 1552-1917*, Historiska Media, 2003.
19. Gerner, Kristian: "Stalin gick i Peter den stores fotspår", *Svenska Dagbladet*, 2003-07-03.
20. Mokrousov, Nikolaj: "Tjem dalsje ty ot gtanitsy Rossii, tem besopasneje dlja vsech", *Novaja Gazeta*, 2020-10-04, <https://novayagazeta.eu/articles/2022/10/04/chem-dalshe-ty-ot-granit-sy-rossii-tem-bezopasnee-dlia-vsekh>.
21. Maljutin, Aleksej: "Na vere sjapka gorit", *Novaja Gazeta*, 2022-08-01, <https://novayagazeta.eu/articles/2022/08/01/na-vere-shapka-gorit>, (2022-08-05).
22. "The best and the brightest", *The Economist*, 2022-08-13.